

Instytut Ekonomii Wydziału Ekonomicznego UMCS

Piotr KARPUSZ, Marian A. STEFAŃSKI

Problemy międzynarodowej współpracy gospodarczej lat osiemdziesiątych

The Problems of International Economic Cooperation in the 1980s

Realizacja korzyści wynikających ze współpracy międzynarodowej wiązała się do niedawna z wykorzystaniem więzi zewnętrznych do rozwiązywania problemów wewnętrznych gospodarki. Przejawiało się to, po pierwsze, w imporcie brakujących towarów i usług, po drugie zaś, w specjalizacji gospodarek i kształtowaniu optymalnej skali produkcji w branżach wiążących się ze współczesną rewolucją nukowo-techniczną. Przy wyborze specjalizacji uwzględniono przede wszystkim uwarunkowania wewnętrzne. Rynek międzynarodowy traktowano jako "lekarstwo" na problemy wewnętrzne gospodarki, wykorzystując głównie te rodzaje więzi, które wspomagały proces rozwoju ograniczając zaś te, które wymagały podporządkowania się gospodarce układom międzynarodowym i związane były z ponoszeniem znacznych kosztów społecznych (redukcja zatrudnienia w wielu branżach jako efekt restrukturyzacji wynikający z wymagań światowych). Dotychczasowe związki między gospodarkami wykorzystano głównie do pokonywania krajowych barier rozwojowych. Kraj przodujący w gospodarce światowej narzucał innym systemom gospodarczym swoją wizję przepływów międzynarodowych.

Drugi sposób wykorzystania więzi zewnętrznych w procesie rozwoju gospodarki wiąże się z traktowaniem ekonomik poszczególnych krajów jako jednego z elementów współzależnej gospodarki światowej. W tym przypadku

działania wewnętrzne są w istotnym stopniu narzucane przez wymogi i kierunki ogólnego rozwoju współpracy międzynarodowej. Zachowania poszczególnych krajów podporządkowane są procesom globalnym.

W obecnych warunkach kryteria wyboru działań podmiotów gospodarczych (przedsiębiorstwo, państwo) powinny uwzględniać w szerokim zakresie aspekt współzależności międzynarodowej. Poszczególne kraje w coraz większym stopniu starają się dostosować swoje gospodarki do charakteru procesu rozwoju świata, a zwłaszcza kierunków wytyczanych przez kraje należące do czołówki technologicznej. Przebieg tych procesów determinowany jest głównie przez: charakter współczesnego postępu naukowo-technicznego, - zmiany form przywództwa gospodarczego świata, - rozszerzenie zakresu potencjalnych zagrożeń wynikających ze współpracy międzynarodowej. Na obecnym etapie rozwoju postęp naukowo-techniczny cechuje się między innymi: przyspieszonym zużyciem moralnym rozwiązań technologicznych; wysoką niepewnością i ryzykiem; ukierunkowaniem nowych rozwiązań technicznych na oszczędności surowców, energii i nakładów pracy; znacznymi nakładami, których zwrot wymaga szerokiego rynku zbytu.

Współczesny postęp techniczny modyfikuje charakter międzynarodowego podziału pracy. Zmiany te wynikają głównie z tego, że:

1) postęp techniczny ograniczając potrzeby surowcowo-energetyczne zmniejsza znaczenie krajów surowcowych oraz ogranicza przepływy kapitału z krajów wysoko rozwiniętych do krajów rozwijających się kierowanych dla zapewnienia źródeł surowców;

2) wskutek automatyzacji produkcji zmniejsza się znaczenie taniej siły roboczej jako czynnika przyciągającego kapitały do krajów słabo rozwiniętych. Wzrasta natomiast rola kadr wykwalifikowanych;

3) następuje ograniczenie przenoszenia tzw. dziedzin uciążliwych dla środowiska naturalnego do krajów Trzeciego Świata z powodu stosowania nowych technik chroniących środowisko;

4) obserwuje się przenoszenie ciężaru konkurencji międzynarodowej z poziomu ceny sprzedawanych wyrobów na jego parametry techniczne. Wywołuje to "wyścig" o skracanie okresów wdrażania i usprawniania procesów innowacyjnych i wprowadzania nowych generacji wyrobów.

Ważnym problemem współistnienia ekonomicznego jest kwestia przywództwa gospodarczego świata (tzw. lokomotywy rozwoju gospodarczego). Termin ten określa państwo, które ułatwia i przyspiesza rozwój gospodarczy innych krajów. Kraj będący "lokomotywą" gospodarczą powinien przede wszystkim: prowadzić na szeroką skalę prace naukowo-wdrożeniowe; wytyczać nowe kierunki rozwoju penetrując dziedziny ryzykowne; ułatwiać rozwój

innych krajów drogą pomocy kredytowej, przepływu kapitału i bezzwrotnej pomocy gospodarczej; stanowić chłonny rynek zbytu dla krajów słabiej rozwiniętych; zapewnić pokojowe współistnienie dzięki posiadanemu potencjałowi militarnemu i pozycji gospodarczej w świecie.

Państwo będące "lokomotywą gospodarczą" ponosi z tego tytułu określone koszty i osiąga pewne korzyści. Do kosztów możemy zaliczyć wydatki związane z finansowaniem prac badawczych, ryzyko nietrafionych decyzji gospodarczych związanych z rozwojem nowych dziedzin, zwiększoną pomoc gospodarczą, odpowiedzialność za koniunkturę światową i otwartość gospodarki na konkurencję międzynarodową.

Przodownictwo gospodarcze przynosi wiele korzyści, a zwłaszcza umożliwia: a) wykorzystanie własnej waluty jako pieniądza międzynarodowego (splata zobowiązań międzynarodowych pieniądzem krajowym), b) narzucenie gospodarce światowej kierunków rozwoju ułatwiających rozwiązywanie wewnętrznych problemów kraju, c) lokalizację kapitału w układzie światowym odpowiadającą wymogom struktury gospodarczej kraju "lokomotywy", d) kształtowanie warunków wymiany odpowiadających zdolnościom konkurencyjnym kraju, e) realizację aspiracji politycznych, kulturowych itp.

W gospodarce świata kapitalistycznego po II wojnie światowej krajem decydującym o rozwoju w szerokim tego słowa znaczeniu były Stany Zjednoczone Ameryki Płd. Obecnie kraj ten traci na znaczeniu jako "lokomotywa gospodarcza", ale jego potencjał polityczno-militarny a także gospodarczy predystynuje go nadal do pełnienia tej funkcji. Ekonomisci i politycy amerykańscy twierdzą, że obecnie Japonia i RFN są krajami, które powinny przynajmniej częściowo przejąć na siebie funkcję nakręcania koniunktury w gospodarce światowej.¹ Jednakże kraje te nie kwapią się ponosić kosztów z tym związanych. Dominująca pozycja dolara w rozliczeniach międzynarodowych także nie sprzyja zmianie lidera.

Czołowa pozycja Stanów Zjednoczonych jako eksportera kapitału w okresie powojennym ułatwia temu krajowi przechwytywanie korzyści ze współpracy międzynarodowej. Z drugiej zaś strony eksport ten przyczyniał się w pewnych obszarach świata do wyrównywania się poziomu rozwoju gospodarczego. Głównym instrumentem sterującym procesami przepływu kapitału stały się korporacje amerykańskie, które zaczęły przyjmować charakter instytucji międzynarodowych.

Od przynajmniej końca lat siedemdziesiątych obserwujemy znaczne przyspieszenie procesu internacjonalizacji przepływu kapitału. Sprawia to, że

¹Por. A. Schwietert: *Nouvelles locomotives en vue?*, "Le Mois Economique et Financier" 1987, 5.

coraz mniejsze znaczenie ma przywództwo pojedynczego kraju w kształtowaniu procesów rozwoju gospodarczego.

Skutki i przebieg procesów społeczno-gospodarczych we współczesnym świecie nie są obecnie możliwe do jednoznacznego określenia. Wiele konkretnych procesów decyzyjnych w gospodarce, które w dotychczasowych analizach uważane były za właściwe, straciło swój jednoznaczny wymiar. Przyczyniło się to m.in. do wzrostu niepewności w skali globalnej (świata) i przyjęło wyraz tzw. pułapek rozwojowych, tj. sytuacji, w których podejmowane działania przynoszą korzyści w krótkim okresie wszystkim stronom, natomiast w długim przedziale czasu mogą stwarzać (różnego rodzaju) bariery rozwojowe. Bariery te jakkolwiek dotyczą poszczególnych krajów, to przyczyniają się do osłabienia współpracy międzynarodowej w skali globalnej. Przykładem może być pułapka zadłużeniowa.

Pojawienie się pułapek rozwojowych wpływa na modyfikację więzi między poszczególnymi krajami. Rozwiązanie tych problemów wymaga kompleksowej współpracy wszystkich państw świata. Leży to bowiem w większym lub mniejszym stopniu w interesie całej społeczności światowej.

Nowe zjawiska w zakresie współlistnienia ekonomicznego wywołują różnorodne tendencje: integracyjne i dezintegracyjne, liberalizacyjne i protekcjonistyczne itp. Problematykę tę spróbujemy przedstawić analizując trzy formy współpracy międzynarodowej, tj. wymianę towarową, transfer techniki oraz pomoc międzynarodową.

Tempo wzrostu wolumenu światowego eksportu przewyższa tempo wzrostu produkcji. Wskaźnik ten wynosił w skali rocznej w latach sześćdziesiątych 8,5% (eksport) i 6,0% (produkcja), a w latach siedemdziesiątych odpowiednio 5,0% i 4,0%. W latach osiemdziesiątych (1980-1987) nastąpiło obniżenie tempa wzrostu wolumenu eksportu do 3,0% i produkcji do 2,5% w skali rocznej.²

Dynamika eksportu i importu, wyższa od tempa wzrostu dochodu narodowego świadczy o pogłębiającej się współpracy międzynarodowej. Współpraca ta odbywa się głównie w grupie uprzemysłowionych krajów kapitalistycznych, na które w roku 1987 przypadło 69,7% eksportu i 70,7% importu liczonego w warunkach fob.³ W ramach wymiany międzynarodowej rośnie udział wyrobów przemysłowych. Tempo wzrostu wolumenu tej grupy towarowej było wyższe od eksportu ogółem o 2,0 punkty procentowe w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych oraz o 1,5 punkta procentowego w

²J. Brzezowski: *Handel światowy na fali wznoszącej*, "Rynki Zagraniczne" 1988, 37, s. 3.

³ *Buletin Innostranoj Komierczeskoj Informaciji* (BIKI), 1988, 35, s. 2.

latach 1980-1987.

Rozszerzenie asortymentu produkcji, konieczność modernizacji coraz większej liczby wyrobów, ograniczona chłonność rynku wewnętrznego itp. sprawiają, że wymiana towarowa przestała być środkiem realizacji nadwyżek krajowych i importu produktów, których nie można wytworzyć, a staje się środkiem umiędzynarodowienia produkcji.

Dostosowanie się do nowej sytuacji w wymianie międzynarodowej wymaga restrukturyzacji gospodarki narodowej, która polega z jednej strony na tworzeniu dziedzin bazujących na zaawansowanej technologii, z drugiej zaś na ograniczeniu tradycyjnych gałęzi, tzw. przemysłów dymiących zakładów. Kraje, które decydują się na obronę tradycyjnych przemysłów, zaniedbują rozwój obszarów naukochłonnych i ograniczają rolę wymiany międzynarodowej, co w konsekwencji prowadzi do ograniczenia dynamiki rozwoju.⁴

Proces liberalizacji wymiany międzynarodowej uległ zahamowaniu w połowie lat siedemdziesiątych. Znacznie wzrosły ograniczenia w imporcie, które mają charakter pozataryfowy. Szerokie i długookresowe stosowanie narzędzi pozataryfowych w regulowaniu importu i ochronie rynku krajowego prowadzi do wielu negatywnych zjawisk, a zwłaszcza do: podniesienia poziomu cen detalicznych, bowiem koszty ochrony rynku wewnętrznego przerzucane są na konsumentów; do obniżenia efektywności zaangażowanych środków; do zahamowania procesu restrukturyzacji gospodarki (nadmierna ochrona stanowisk pracy w branżach tradycyjnych prowadzi do zwolnienia rozwoju dziedzin naukochłonnych); do wywołania tzw. "efektu cieplarnianego", który wyraża się m.in. w obniżeniu się proinnowacyjnego i proefektywnościowego nastawienia przedsiębiorstw; do zwiększania się trudności w uzyskaniu kredytów zagranicznych itp.

Firmy krajów wysoko rozwiniętych podejmują wiele działań mających na celu omijanie barier celnych i pozataryfowych w wymianie międzynarodowej. Najczęściej spotykaną formą jest zakładanie filii w kraju tworzącym bariery importowe. Działania te pozwalają na umocnienie rynków zbytu poprzez eksport wielu detali z firm macierzystych do filii oraz utrzymywanie więzi technologicznych między krajami współpracującymi poprzez korporacje międzynarodowe. Handel wewnątrzfirmowy w ramach korporacji międzynarodowych zajmuje istotne miejsce. Analiza działalności około 800 czołowych korporacji międzynarodowych pozwala na ustalenie, że 34% handlu międzynarodowego tych firm przypada na obroty wewnątrzfirmowe.

⁴P. F. Drucker: *The Changed World Economy*, "Economic Impact", 4, 1986, s. 10.

W ramach korporacji działających w branżach naukochłonnych handel wewnątrzfirmowy zajmuje 43%, a w branżach tradycyjnych tylko 13% wymiany międzynarodowej tych korporacji.⁵

Drugim sposobem przezwycięzania barier eksportowych jest współpraca z firmami krajów stosujących ograniczenia. Współpraca taka pozwala na zdobywanie rynków krajów trzecich oraz eksport wielu części i podzespołów na bazie własnej technologii, a ponadto umożliwia partycypowanie w korzyściach stwarzanych przez państwo dla firm krajowych.⁶

Omijanie barier pozataryfowych w wymianie towarowej uprzemysłowionych krajów kapitalistycznych prowadzi do umiędzynarodowienia procesu wytwórczego (integracji) dokonywanego głównie przez korporacje międzynarodowe.

Ważne miejsce w przepływach międzynarodowych zajmuje transfer technologii. Stał się on niezbędny dla rozwoju gospodarczego. Żaden kraj świata nie jest w stanie stworzyć samodzielnie wszystkich nowych rozwiązań technicznych. Wymiana przynosi korzyści zarówno importerowi innowacji, gdyż skraca okres wprowadzania nowych rozwiązań do produkcji, jak i eksporterowi ponieważ częściowo zwraca poniesione nakłady na badania i prace rozwojowe, rozszerza dostępność zagranicznych rynków zbytu itp. Ze sprzedażą innowacji wiąże się częściowa utrata korzyści z posiadania odcinkowej wiedzy, ale przeciwdziała ona tworzeniu alternatywnych rozwiązań technologicznych.

Na obecnym etapie rozwoju innowacje wykorzystuje się do zwiększania zdolności konkurencyjnej własnej gospodarki na rynku międzynarodowym. Jakkolwiek wysoko rozwinięte kraje kapitalistyczne opowiadają się za zasadą wolnej konkurencji na rynku technologii, to każdy kraj prowadzi własną politykę technologiczną, która ma zapewnić mu sukcesy na rynku międzynarodowym. Można sformułować pogląd, że subwencjonowanie badań zwiększających zdolność konkurencyjną własnej produkcji stanowi nową formę protekcjonizmu państwowego.

Transfer techniki w układzie międzynarodowym przyczynia się do zwiększania zakresu współpracy rozwiniętych krajów kapitalistycznych. Świadczy o tym dominacja tej grupy w międzynarodowym handlu licencjami, na które przypadło w 1980 roku 99,1% wpływów z eksportu i 74,1% wydatków na import licencji w skali światowej (bez wzajemnych obrotów

⁵Por. *The Worlds in House Trades*, "The Economist", 1986.03.01.

⁶Por. W. O. Kistanow: *Ekonomiczeskoje proniknowienije Japonii w Latinskiju Ameriku*, Moskwa 1982, s. 98-99.

krajów socjalistycznych).⁷

Współistnienie świata w zakresie więzi gospodarczych obejmuje również pomoc międzynarodową. Pomoc ta udzielana jest najczęściej krajom rozwijającym się i może podlegać kontroli kierunków jej wykorzystania. Rynki krajów rozwijających się stanowią istotne miejsce zbytu dla towarów wytwarzanych przez kraje uprzemysłowione. Kraje słabo rozwinięte są także ważnym dostawcą surowców i artykułów rolnospożywczych. Z eksportem do krajów słabo rozwiniętych wiążą się ulgowe kredyty eksportowe i pomoc kapitałowa. Rozmiary kredytów eksportowych udzielanych dla krajów rozwijających się świadczą o roli tych krajów jako rynków zbytu. Wydaje się, że zmniejszenie wielkości kredytów eksportowych dla krajów Trzeciego Świata w latach 1982-1986 wynikało m.in. ze znacznego wzrostu importu Stanów Zjednoczonych w tym okresie. Może to świadczyć o traktowaniu krajów słabo rozwiniętych jako miejsca zbytu nadwyżek eksportowych, a nie jako obszarów współpracy gospodarczej.

Kraje wysoko rozwinięte poprzez udzielaną pomoc realizują swoje określone cele. Po II wojnie światowej największym donatorem były Stany Zjednoczone Ameryki. Amerykańska pomoc wyrażała się w "Planie Marshalla" i miała na celu stworzenie rynków zbytu oraz zdobycie sojuszników militarnych. Z chwilą wzrostu konkurencyjności ekonomicznej Europy pomoc została skierowana do krajów rozwijających się. Istotna część dotyczy pomocy militarnej. W rezultacie tej pomocy kraje Trzeciego Świata miały przejąć na siebie funkcję rynków zbytu dla towarów amerykańskich. Zasilanie kredytowe i darowizny dla krajów rozwijających się nie zawsze okazały się skuteczne czego dowodem jest pojawienie się nadmiernego zadłużenia. Stabilne są tylko rynki krajów wysoko rozwiniętych.

Strategia udzielania pomocy gospodarczej przez Japonię stanowi w dużej mierze powielenie modelu amerykańskiego. Japonia w roku 1985 67,8% pomocy skierowała do krajów Azji Płd-Wschodniej. Azja bowiem przyczyniła się do sukcesu "kraju wschodzącego słońca" będąc głównym źródłem surowców i zasobów energetycznych i stanowiąc istotny rynek zbytu. Wzrost konkurencji ze strony tzw. "czterech małych smoków" na rynkach trzecich spowodował częściowe przesunięcie jakońskiej pomocy do innych krajów tego obszaru. Według obliczeń S. Okity kraje azjatyckie, łącznie z Chinami potrzebują rocznie około 20 mld dolarów, aby zrealizować założone plany rozwoju gospodarczego. W realizacji tych zamierzeń istotną rolę ma odegrać Japonia.

⁷R. Rapacki: *Międzynarodowy handel licencjami*, "Handel Zagraniczny" 1987, z. 8, s. 24.

Francja i W. Brytania udzielają pomocy głównie swoim tradycyjnym partnerom wśród krajów rozwijających się. Nie mają jednak ambicji - tak, jak Japonia - tworzenia za pomocą tego instrumentu własnych, regionalnych i zintegrowanych systemów gospodarczych.

Multilateralna oficjalna pomoc gospodarcza, której udział w pomocy ogółem rośnie (w 1975 r. - 29,4%, w 1980 r. - 33,3%, a w 1986 r. - 39,3%) realizuje postulat integrowania obszarów peryferyjnych ze światowym systemem gospodarczym.⁸ Wyraża się to w udzielaniu kredytów tylko na przedsięwzięcia mające na celu restrukturyzację systemów ekonomicznych i stymulowanie wzrostu gospodarczego i eksportu. Zabezpieczenie właściwego wykorzystania przyznanych środków finansowych wynika z przyjętej procedury udzielania pomocy.

Pomoc międzynarodowa wpływa więc na integrację, wywołując współpracę międzynarodową. Równocześnie przyczynia się do wzrostu konkurencji na rynkach światowych ze strony krajów, które w sposób właściwy wykorzystywały tę pomoc. Kraje, które skonsumowały pożyczki zagraniczne znalazły się w tzw. pułapce zadłużeniowej, a tym samym w mniejszym stopniu przyczyniły się do wzrostu konkurencji handlowej niż gdyby ją wykorzystwały do rozwoju dziedzin eksportowych.

Międzynarodowa współpraca gospodarcza realizowana jest w coraz większym stopniu poprzez poszczególne firmy, które w swoich działaniach kierują się przede wszystkim korzyściami ekonomicznymi. Wywołuje to przepływ kapitału i umacnia zakres internacjonalizacji produkcji i kapitału. Jednocześnie rządy poszczególnych państw oceniając te działania mają na celu obok interesów ekonomicznych także interesy polityczne i społeczne. Coraz częściej zdarza się, że obie grupy interesów są sprzeczne ze sobą a ich stopy substytucji nie są znane i ulegają zmianie wraz ze zmianą warunków. W związku z tym nie można przewidzieć, która z tych grup, tzn. państwo czy przedsiębiorstwa, będzie decydująca przy podejmowaniu konkretnych decyzji ekonomicznych i społecznych.

Ponadto obserwuje się brak zaufania do kapitału obcego z uwagi na możliwość szpiegostwa przemysłowego i dyfuzji technik militarnych do innych państw. Prowadzi to do konfliktów między instytucjami poszczególnych państw, miejscowym kapitałem i kapitałem międzynarodowym. Rządy poszczególnych krajów nie posiadają dostatecznej jasności dotyczącej niezbędnych działań, jakie w tych warunkach należy podejmować, tj. czy mają umożliwić, w jakim zakresie i na jakich zasadach regulować napływ kapitału zagranicznego, aby nie naruszać zbytnio interesu zagra-

⁸OECD, Development Assistance Committee, Development Cooperation, 1987.

nicznych przedsiębiorców, a w jakim wspomagać ekspansję zagraniczną przedsiębiorstw krajowych.

SUMMARY

Up till not a long time ago the national economy made use of the external bonds to solve the interior economic problems. At present, particular countries subordinate themselves to the demands of the global process of the world's economic development. The course of this process is determined by the character of the contemporary technological progress, changes of the forms of the economic leadership in the world, and potential developmental threats resulting from the international economic cooperation.

The new phenomena in the sphere of economic co-existence bring about different tendencies: integrative and disintegrative, liberalizational and protectionist ones, etc. These problems are presented by means of the analysis of goods exchange, service transfer, and international economic aid.

The international economic cooperation is realized in wider and wider scope by particular firms and international corporations. The governments of particular countries support the activity within the domain of international economic cooperation and thus they have in their consideration not only the economic but also the political and social interests of the country.

